

EL VOCALISME DE SINEU

PRELIMINARS

Des del primer moment som ben conscients de la nostra modesta aportació a l'aclariment i a la sistematització del tema que ens proposam: el vocalisme de Sineu¹ i les mutacions vocàliques.

El vocalisme, més que el consonantisme, és el definidor del caràcter d'una determinada modalitat de parlar. Ens agradaria indagar la raó per la qual els canvis hi han aparegut. Evidentment una sola causa no pot explicar les peculiaritats lingüístiques d'una parla que ha hagut de menester centenars d'anys per prendre fesomia pròpia; per això creim que és una conseqüència de la tendència interna de la llengua a l'evolució, lliure de condicionaments. Ja que no sempre les realitats històriques i les lingüístiques estan en relació de causa-efecte; és més fàcil constatar un fet que explicar-ne les causes que l'han produït.

Cercar a través dels fets històrics o sociològics l'explicació de la diferència de pronúncia entre uns pobles i els altres veïns: Sineu, Sant Joan, Lloret, és difícil; com també és arriscat fer precisions de l'etapa cronològica de diferenciació d'aquests parlars; però tanmateix ho intentarem, i amb aquesta finalitat examinarem documents² no literaris de l'Arxiu Municipal de Sineu i del Parroquial i també d'altres de biblioteques particulars per veure si reflecteixen a les seves grafies algun tret significatiu de la pronúncia sineuera ja des dels seus orígens. Les dificultats consisteixen a saber la cronologia dels canvis, i per quin motiu, partint d'un estat de llengua uniforme, es va iniciar la diversificació.

Intentarem analitzar la manera de parlar d'un poble del Pla de Mallorca forjada en un espai geogràfic amb vestigis de substrat pre-romà (deixalles de cultura talaiòtica);³ que fou romanitzat durant sis segles; que ha sofert

el domini dels àrabs i després ha vist néixer comunitats de mossàrabs; que fou reconquistat pel poble català l'any 1229 i repoblat per una mescladissa de gent; i que avui presenta un vocalisme diferent de la resta de Mallorca.

Davant aquesta complexitat de fets hi ha la postura de l'escèptic, o la de l'obstinat per esbrinar-ne les arrels. Fins ara, el fet ha estat estudiat sincrònicament —donant-ne unes pinzellades com a mostra de parlar diferencial dins el conjunt balear—. El nostre propòsit és aprofundir, esbrinar els orígens, l'antiguitat del fenomen i treure'n la justificació.

INTRODUCCIÓ

No podem dir que les vocals del parlar de Sineu siguin, a grans trets, distintes de les generals a Mallorca. Empram els sons fonamentals del sistema català⁴ tònic i àton: L'alfabet fonètic emprat és una adaptació al català del de la REVISTA DE FILOLOGIA ESPAÑOLA, II, 1915, pp. 374-376.

tònic			àton	
i		u	i	u
e		ø		
ɛ	ɛ̃	ɔ	(e)	ø
	a			ɐ

Veurem, en primer lloc, les solucions comunes⁵ de tractament de les vocals, a Sineu i a la resta de Mallorca; més endavant, farem paleses les diferències.

Exemples del vocalisme tònic, [a]: andorrà, central, alzinar, setmana; [ɛ]: gent, vent, pell, bé; [ɛ̃]: ferro, terra, preu, fel; [ɛ̃]: pes, cera, arena, fred; [i]: bocí, nodrir, polir, conill; [ø]: cuitor, món, molt, confon; [ɔ]: cor, bou, coure, bo; [u]: esdrúixol, joventut, comú, escrúpol.

¹ Vegeu F. de B. MOLL, "Estudi fonètic i lexical del dialecte de Ciutadella", *Miscel. Filol. Alcover*, 1932, pp. 397-460. S. GILI GAYA, "Estudi fonètic del parlar de Lleida", *Miscel. Filol. Alcover*, 1932, pp. 241-255.

J. VENY, "Notes phonétiques sur le parler de Campos (Majorque)", *BOLETIM DE FILOLOGIA*, t. XX, Lisboa, 1962, pp. 323-340.

J. VENY, *Els parlars*, Dopesa, Barcelona, 1978.

J. A. GRIMALT, "El vocalisme de Felanitx", a MAYURQA, Núm. VIII, 1972, pp. 57-63.

² Més endavant vegeu la nota N.º 28.

³ Vegeu G. ROSSELLÓ BORDOY, *La cultura talaiòtica en Mallorca*, Palma de Mallorca, 1979.

J. MASCARÓ PASSARIUS, *Corpus de Toponímia*, T. IV, pp. 1559-1582.

⁴ Creim convenient donar la transcripció dels signes per facilitarne la comprensió.

⁵ Cf. A. M.ª BADIA MARGARIT, *Gramàtica històrica catalana*, València, 1981, pp. 114-176.

A. GRIERA, "El dialecte Balearic", B. D. C. V. 1917, pp. 1-33.

F. DE B. MOLL, *Gramàtica històrica catalana*, Gredos, Madrid, 1952.

F. DE B. MOLL, "Vocals i semivocals", a *BOLLETÍ DEL DICC. DE LA LLINGUA CATALANA*, t. XV, N.º 6, 1933, pp. 97-105.

F. DE B. MOLL, *El parlar de Mallorca*, Barcino, Barcelona, 1980, pp. 55-65.

En el vocalisme àton abunden també solucions generals: [a], [e], passen generalment a [ɛ]: maror, farcir, venir, tenir; les vocals [i], [u], se mantenen: gènesi, òliba, burlar, cuinar; la [o]: cobrar, plorar, forner. Hem vist amb els exemples com el vocalisme de Sineu quan no està condicionat per palatals coincideix amb les solucions del sistema vocàlic tònic i àton a Mallorca.

VOCALISME TÒNIC

Estudiam ara els trets diferencials que li donen personalitat pròpia. Són casos en què els dos subsistemes vocàlics queden modificats de la següent manera:

i	tònic	u	i	àton	u
	e ← e	o	e	o	
	ɛ ← a	ɔ	ɛ	ɔ	

Si observam el present d'indicatiu del verb cantar:

grafia	pronúncia de Sineu
cant	kənt
cantes	kəntəs
canta	kəntɛ
cantam	kəntám
cantau	kəntáu
canten	kəntən

Hi trobam, en el vocalisme tònic inflexió: á → ɛ perquè la consonant /K/, que a les Balears és pronunciada [kʲ] palatal,⁶ ha tramès la seva palatalització a la vocal següent. Les vocals a, e, inflexionen o no, tot depenent del sil·labeig. Quan la vocal és àtona, a les persones verbals 4, 5, també inflexiona: a → ɛ. Només aquestes dues vocals (A, E) formant sil·laba amb sons palatals són suficients per alterar el vocalisme. No és la tonicitat o atonicitat la causa de les inflexions; en tenim en els dos casos però en resulten dues varietats que estudiarem separatament.

⁶ Cf. P. BARNILS. L'articulació de la k i g mallorquines. "Butll. Dialect. Catal." pp. 73-79.

1. LA VOCAL A TÒNICA⁷

L'evolució d'un so pot dependre de la col·locació; en veurem exemples:

A) En posició inicial de paraula:

grafia	pronúncia de Sineu
gall	gél
llana	lénɛ
cap	kép
Jaume	zéumɛ
casa	kéze
gana	géné
llamp	lémp
canya	kéne

B) En posició medial:

vicari	vikéri
criada	kriéde
llargària	lɛrgéri
pregària	prégéri
venjança	venzéne
apotecari	potekéri
tocada	tokéde

C) En posició final:

espenyar	ɛspenɛ
llogar	logé
ballar	belé
pegar	pegé
despatxar	despɛsé
menjar	menzé
pitjar	pizé
banyar	bené

La vocal /a/ es deixa inflexionar en totes les posicions de la paraula.

2. Trobam un cas únic de /a/ pronunciada clara en contacte amb la palatal [kʲ]; hi ha un parell de mots que resulten homòfons: car (molt costós) [kɛ]; ca (mamífer) [kɛ]; ca (Contracció de casa) [kɛ]. En canvi la interjecció ca! [ká] no la palatalitza.

⁷ A. M. ALCOVER. Una mica de dialectologia catalana, "Bolletí del Diccionari de la llengua catalana", Palma, IV, 1908, p. 211.

A. GRIERA. Dialectologia catalana, Barcelona, 1949.

A. GRIERA. El català oriental, "Boll. Dial. Cat." VIII, 1920, pp. 1-34.

3. Si la [a] forma grup amb la [i], com que és palatal, la inflexiona i la pronuncià[m(é)]:

esglaiat	ɛsgleɛt
boià	bɔɛ
Gayà	geɛ
Deià	deɛ
Macià	mɛsiɛ
Julia	ʒoliɛ
Sebastià	sɛbɛstiɛ
Damià	dɛmiɛ

4. Aquest fenomen es produeix també en casos de diftong sintàctic.

En trobam constància a una cançó popular recollida a Sineu:⁸

Tu que sense fil debanes,
quin cabdell pots aplegar! [ɛp¹ɛgɛ]
Quin poble és Biniamar,
que en dia que mort hi ha [ɛɛ]
no senten tocar campanes!

5. Sempre que la vocal /a/ forma hiatus amb /e/, la pronunciació depèn de la col·locació; en posició ea > ɛɛ:

teatre	tɛɛtre
beases	bɛɛsɛs
beata	bɛɛte
Real	rɛɛl
Balear	bɛɛleɛ
crear	krɛɛ
moneato ('moniato')	moneɛto

la[e] fa que [a] → [ɛ] perquè és palatal.

6. De fet, a la parla es produeixen hiatus que no es donen en l'escriptura, per la iodització d'una palatal; vegem la -ll-:

badallar	bɛɛɛllɛ
Abellar	ɛbɛɛllɛ
endollar	ɛndɔɛllɛ
tallar	tɛɛllɛ
tallada	tɛɛɛllɛ

7. Els grups de iot, com és sabut, produeixen alteracions en les vocals, les inflexionen; i així la á > ɛ; é > ɛ. Es perden dos graus d'obertura:

PODIARE	>	pujar	puʒɛ
BASSIARE	>	baixar	bɛɛɛ
AMBACTIATA	>	ambaixada	ɛmbɛɛɛde
OCULUS+ATUS	>	ullada	uɛɛɛ
CAPSA	>	caixa	kɛɛɛ

Normalment, sempre que hi ha presència de grups consonàntics de iot, hi ha inflexió vocàlica.

8. És un fet històric ben conegut que Sineu, juntament amb Lloret i Sant Joan formaren una mateixa comunitat fins a la data de segregació (Sant Joan al 1889, Lloret al 1922); aquestes tres poblacions tenien una història compartida. En Canvi, els seus parlars són diferents. Les raons poden haver estat moltes i els factors, d'ordre diversos. Ho passarem per alt, perquè creim que avançar hipòtesis no seria de gran utilitat. Hem dit que els resultats de la parla actual d'un i altre poble són diferents; no obstant això, el fenomen que s'hi observa segueix la mateixa tendència de palatalització. A Sant Joan i a Lloret, Palatal + á > iá: casa > [Káze]; gana > [gáne].

Si lligam una i altra solució fonètica en resulta una línia evolutiva coherent: Palatal + á > iá > ié > ɛ; la pronúncia dels nostres veïns ajuda a comprendre la nostra. A Sant Joan i a Lloret el procés de palatalització s'ha detingut abans que a Sineu.

9. A la parla de Sant Joan, no a la de Lloret, la vocal /a/ formant síl·laba amb qualsevol consonant, adquireix un matís palatal [á] que no té a Lloret: fam, [fám]; cansat, [kɛnsát]; Joan, [ʒuán]; descansar, [deskɛnsá]; mà, [má]; fa, [fá].

I. LA VOCAL E TÒNICA, en les tres variants de tancada, oberta i neutra, sempre que no hi intervenen sons palatals, segueix, a Sineu, les regles generals: vent, [vént]; mel, [mél]; creure, [kréure]. Com és sabut, el manteniment de la vocal mixta, procedent de: Ē, Ī del llatí clàssic, convertides en /e/ tancada en llatí vulgar, és considerat una mostra d'arcaisme de la parla balear. Pel que fa a aquest tret concret, el sineuer és arcaïtzant també, no és cap excepció:

VIRGA	>	verga	vérge
TEGULA	>	teula	téule

2. Quan aquesta vocal neutra està en posició idònia (formant síl·laba amb palatal), és pronunciada tancada: é > ɛ; en veurem exemples; A) A principi de paraula, al pretèrit imperfecte del verb caure.

grafia	pronúncia de Sineu
queia	kɛɛ
queies	kɛɛs
queia	kɛɛ
quèiem	kɛɛm
quèieu	kɛɛu
queien	kɛɛn

Hi ha acumulació de dos fenòmens: 1) La primera vocal esdevé tancada per formar síl·laba amb [K]; 2) la segona vocal precedida de /i/ també altera la pronúncia; ho veurem al vocalisme àton.

B) A interior de paraula:

botelleta	botɛɛɛte
senalleta	sɛnɛɛte

⁸ P. R. GINARD. *Cançoners populars de Mallorca*, t. III, cançó N.º 328, p. 51.

⁹ Per influència del castellà, la ll queda despalatalitzada.

jaqueta	ʒəkɛtɛ
miqueta	miɣɛtɛ
flaquesa	flakɛzɛ
vellesa	velɛzɛ

C) A final de paraula, en els diminutius i derivats de mots acabats en palatals, en afegir al seu radical el sufix -et, pronunciem tancada la /e/:

foquet	foɣɛt
groguet	groɣɛt
riquet	riɣɛt
ventallet	ventɔɣɛt
rogenc	roʒɛnk
moixet	moʃɛt

3. La [ɛ] tònica formant hiatus: EA tanca la següent [a] un grau i en resulta una primera [e] i una segona [e] igualment amb un grup: EIA, la i desapareix:

Guinea	ɡinɛɛ
judea	ʒudɛɛ
ximeneia	ʃimɛnɛɛ
moneia	monɛɛ

4. Si, a la inversa, l'ordre de les dues vocals en hiatus és: ae, o els grups: AIE, EIE, la pronúncia coincideix amb la major part de Mallorca:

feiaent	fɛfɛɛnt
atraient	ɛtrɛɛnt
plaent	plɛɛnt
moneier	monɛɛr

5. A Sant Joan, però no a Lloret, la [ɛ] tònica té tendència a ésser pronunciada tancada: cel, [sɛl]; Pepa [pɛpɛ]; terra [tɛrɛ].

6. Tenim que, de PALATAL+VOCAL ANTERIOR, en resulten dues neutralitzacions; hi ha reducció de quatre sons a dos; els dos més oberts es perden, i el seu lloc és ocupat pels més tancats:

pronúncia general	pronúncia de Sineu
Palatal +	

Com a resultat de les mutacions causades pels sons palatals, tenim un vocalisme tònic en el qual [ɛ], [ɛ] són més freqüents que la [a], i que la vocal neutra.

VOCALISME ÀTON

La [a] i la [e] neutralitzen, en posició àtona, en el so de vocal neutra, en els dialectes orientals en general. Però

hi ha excepcions, i Sineu n'és una perquè quan formen síl·laba amb palatal evolucionen cap a [ɛ]:

General	Sineu
PALATAL + A	
PALATAL + E	

Vegem-ne algun exemple en el condicional del verb cantar:

grafia	pronúncia de Sineu
cantaria	ɣɛntɛrɛɛ
cantaries	ɣɛntɛrɛɛs
cantaria	ɣɛntɛrɛɛ
cantaríem	ɣɛntɛrɛɛm
cantaríeu	ɣɛntɛrɛɛu
cantarien	ɣɛntɛrɛɛn

Quant al tractament de les vocals /a/, /e/ àtones, no hi observam cap diferència entre les pretòniques i les postòniques; són inflexionades igualment.

1. Són nombroses les situacions del discurs en què una de les dues vocals anteriors dona suport sil·làbic a una palatal; PALATAL + [ɛ] en les tres posicions de la paraula; A) Inicial:

caminar	ɣɛminá
Catalina	ɣɛtelínɛ
gallina	ɣɛlínɛ
cantador	ɣɛntɛdó
carreter	ɣɛrɛtɛ

B) A interior de paraula:

agafar	ɛɣɛfá
acabar	ɛɣɛbá
tallador	tɛɣdó
ballador	bɛɣdó
encaixonar	ɛnɛɣɛʃoná

C) En posició final de paraula:

canya	ɣɛnɛ
manya	mánɛ
tia	tíɛ
Maria	mɛríɛ
rica	ríɛ

2. En el cas de trobar-se a final de paraula la /a/ precedida de /i/, si és una pronúncia ràpida, pot perdre's com en general, i, si no es perd, inflexiona com a l'interior de paraula:

penitència	penitɛnsi	penitɛnsiɛ
ciència	siɛnsi	siɛnsiɛ
resistència	rɛzistɛnsi	rɛzistɛnsiɛ
sentència	sɛntɛnsi	sɛntɛnsiɛ
clemència	klemɛnsi	klemɛnsiɛ

3. La /i/ seguida de a, es perd a la parla, però abans actua tancant la vocal següent:

joia	žǝ
Margoia (malnom)	mergǝ
joieria	žǝerǝ
xiroia	šǝrǝ
toia	tǝ
treia	trǝ

4. A totes les posicions de la paraula, PALATAL + [ǝ] > [ǝ]:

A) Ocupant la posició inicial:

xerradissa	šǝrǝdǝsǝ
lletania	lǝtenǝ
gemegar	žǝmǝgǝ
xeringa	šǝrǝngǝ
Jerònia	žǝrǝnǝ
Jesús	žǝzǝs

B) En posició medial:

fluixedat	flušǝdǝt
poquedat	poǝkǝdǝt
moneieria	mǝnǝerǝ

C) Al final de la paraula:

canonge	kǝnǝnǝžǝ
olles	ǝlǝs
vinyes	vǝnǝs
fetge	fǝžǝ

5. Si forma hiatus, essent àtones, la /e/ accentua la seva palatalitat contagiament la vocal següent, i el resultat és, [ǝ]:

beateta	bǝetǝtǝ
teatral	tǝetǝrǝl
beatitud	bǝetǝtǝtǝd
teatí	tǝetǝtǝ
creador	kǝrǝdǝrǝ

6. En col·locació inversa, és a dir, AE, la posició ja no és la idònia per inflexionar-se la /a/, i coincideix amb les solucions generals: aeroport, aerostat, aeronàutic.

7. Per exemplificar el fenomen de la neutralització especial de a, e, en e tancada, acudim a la cançonística popular; algunes cançons cantades per un mallorquí —no sineuer—, rimaran en [ǝ], en canvi, a Sineu, ho faran en e tancada:

Tenc vi dins una taronja¹⁰ [tǝrǝnǝžǝ]
per dar beure a mes amors;
si t'alcanç, clavell hermós,
puc dir que som més ditxós
que si fos rei o canonge. [kǝnǝnǝžǝ]

Ca teva aniria¹¹ [ǝnǝrǝiǝ]
a festetjar-te
si tu em prometies [pǝmǝtǝiǝs]
no enganar-mè.

Ara és hora, que són fresques,¹² [frǝšǝkǝs]
que else treuen de la mar.
Mon marit és a pescar;
per ventura encara pesca. [pǝšǝkǝ]

Estimat, jo us vènc a dir¹³
sa setmana si és molt llarga: [lǝrǝgǝ]
hem de començar un marge [mǝrǝžǝ]
i vós hi heu de venir.

Catalina, ja t'ho deia¹⁴ [dǝiǝ]
que venguesses a colgar,
i estimares més anar
dins s'aprés de ses euveies. [ǝuvǝiǝs]

Enmig de mar hi ha una penya¹⁵ [pǝnǝjǝ]
i damunt una floreta
Per què m'ho vares prometre
si no m'ho havies d'atènyer? [ǝtǝnǝjǝ]

La vocal e es converteix en protagonista; totes les neutralitzacions i palatalitzacions tenen per resultat el predomini d'aquesta vocal damunt les altres, a les quals ha usurpat el lloc.

8. En els grups de iod seguits de vocal /e/, els mots formats amb el sufix -TICU¹⁶ (C > g > g > ↓) origina DY > ddj > diž > ž.¹⁷

FORMATICU	formatge	[formǝžǝ]
HERETICU	heretge	[ǝrǝžǝ]

Així explicaríem com la e àtona, que a Mallorca, en general, es pronuncia neutra, soni, a Sineu /e/ tancada. Si empram la terminologia de R. Menéndez Pidal, el cas del vocalisme de Sineu és d'inflexió vocàlica per contacte amb iod. La vocal /a/ extremadament oberta i la iod, —element que tanca o palatalitza o produeix els dos efectes paral·lelament—, s'assimilen en /e/ tancada:¹⁸

FOLIA	[fǝiǝ]
CILIA	[šǝiǝ]
PALEA	[pǝiǝ]
REGULA	[rǝiǝ]

¹¹ Op. cit. t. II, cançó N.º 22, p. 302.

¹² Op. cit. t. II, cançó N.º 26, p. 4.

¹³ Op. cit. t. II, cançó 613, p. 185.

¹⁴ Op. cit. t. II, cançó N.º 474, p. 463.

¹⁵ Op. cit. t. II, cançó N.º 555, p. 378.

¹⁶ Cf. BADIA, Gr. hist. cat. p. 128.

¹⁷ BADIA, op. cit., p. 217.

¹⁸ R. MENENDEZ PIDAL, Manual de Gramàtica històrica espanyola, Ed. Espasa-Calpe, 14ª ed., Madrid, 1973, pp. 44 ss.

APICULA	[bɛ̃]
AURICULA	[orɛ̃]
VINEA	[vĩɛ̃]
CUNEA	[kũɛ̃]
LIGNA	[lɛ̃ ɲɛ̃]

En el nostre cas, la freqüent aparició de la e és captada instantàniament per l'oïda externa i això fa que diguin que "Sineu és el poble de la e", incloent aquí la e tancada i l'oberta. Si un sineuer pronuncia intencionadament: "Dins cap cap cap lo que cap dins aquest cap", díns kɛ̃p kɛ̃p kɛ̃p ló kɛ̃ kɛ̃p díns ɣkɛ̃st kɛ̃p; aquesta expressió provoca automàticament l'esglai i les rialles de l'oient no sineuer, rialla que no sempre és acollida amb bon humor per part de l'emissor, molt gelós i orgullós del seu parlar. Però també hi ha uns altres sineuers —entre els més jovenets— que quan surten del poble s'avergonyeixen del seu parlar perquè els identifica de seguida, i masteguen ja /c/ de tal manera que emeten un so indefinit que no és e tancada ni neutra, la qual cosa també provoca les rialles dels sineuers que han viscut sempre al poble, i quan l'escolten diuen: "ja quiequietja", [kɛ̃kɛ̃ɛ̃]. El fenomen es va donar molt sovint els anys de l'èxode de la gent del poble a Ciutat, quan, els fills que anaven a l'escola ciutadana, tornaven a Sineu i no pronunciaven —ni pronunciaven— la e tan clara. Aquest fet indica que consideren poc elegant o rústega la pronúncia del seu poble.

El professor Moll¹⁹ fa referència a un fenomen semblant, al poble de Felanitx: "Si el dialecte de Felanitx hagués continuat l'evolució del seu sistema vocàlic, hauria arribat probablement a constituir, en aquest punt, un illot dialectal... Allò que l'ha salvat en el seu camí evolutiu ha estat que aquest procés s'ha desenvolupat tardanament, a l'època actual d'intensificació de les comunicacions: el contacte diari dels felanitxers amb les altres viles i sobretot amb la capital, on l'estranya pronúncia no podia fer altra cosa que provocar somriures i bromes, ha frenat l'evolució de la tendència dialectal, principalment entre la gent més culta i viatgera. Crec que l'avanç cap a una diferenciació major ha quedat definitivament paralitzat".

¿Podem, doncs, pensar que també a Sineu, l'evolució de les vocals, per aquesta actitud dels parlants, ha acabat d'avançar?

CONSONANTISME²⁰

1. A molts pobles, les consonants velars k, g,²¹ quan van seguides de vocal anterior observen una realització

¹⁹ F. DE B. MOLL. "Estàtica i dinàmica del català a Mallorca", a Materials de divulgació filològica, Universitat de Palma de Mallorca, 1983, p. 23.

²⁰ El sistema vocàlic és el que caracteritza principalment les diferències entre els parlars dels pobles. El consonantisme no ofereix cap criteri distintiu. El nostre estudi es reduirà a recollir qualque nota dispersa.

palatal: [k̟], [g̟]; a Sineu, també provoquen alteracions en les vocals amb les quals estan en contacte: [ɛ̃gɛ̃rát], [grɔ̃gɛ̃nk], [ɛ̃ɲkɛ̃rg], [k̟ɛ̃zi]. Prèviament haurien passat per la fase: [ɛ̃sg̟ɛ̃rát], [k̟iázi], amb caiguda posterior de la /i/.

Com a hipòtesi ens adherim al que fa observar el professor Veny²² "És interessant de constatar que aquest mateix —o semblant— procés palatalitzant va tenir lloc, en circumstàncies diverses, a l'etapa preliterària del francès: si avui tenim en aquesta llengua CHER, CAR, és perquè el llatí CARU es va pronunciar, segles enrera [k̟jaru]".

De manera similar el sineuer, que està dins la mateixa tendència, podria haver passat per aquesta solució: [k̟ia], i després per assimilació entre i-a, hauria donat el resultat de /e/ oberta, que suposa un grau de tancament de la /a/ per acostar-se a la /i/: CARU > kiar > kier kɛ̃r.

Fent al·lusió al mateix fenomen, en el cas del vocalisme de Felanitx, Moll²³ afirma que el fet es donaria: "Per la tendència a disminuir la distància entre la llengua i el paladar". Aquesta explicació confirma la llei del mínim esforç articulatori; ens pareix satisfactòria.

Per poder comparar els resultats de les palatalitzacions a altres pobles del Pla, preparam unes enquestes amb paraules seleccionades, (síllabes de palatal seguida de vocal anterior), i comprovam que, a Inca, les vocals no modifiquen la seva pronúncia, fan cas omís de les palatals: [káze], [kɛ̃mí]. En canvi Lloret i Sant Joan juntament amb Sineu formen una zona de vocalisme alterat per palatals, tot i que els resultats no siguin els mateixos. A Sant Joan i a Lloret es troben a la fase: [k̟iá], [k̟ig], [g̟iábi], [lɛ̃túgig]. Aquestes solucions són el pas anterior indispensable per arribar a l'actual pronúncia sineuera.

2. La consonant —LL—, procedent dels grups: G'L, T'L, C'L, LY, quan es troba en posició intervocàlica, desapareix de la pronúncia, després d'haver causat les alteracions vocàliques pertinents: ACUCULA, [gúɛ̃]; VERMICULA [vɛ̃rmɛ̃ɛ̃]; OVICULA, [ɣũvɛ̃ɛ̃]; VETULA, [vɛ̃ɛ̃ɛ̃].

3. La palatal —LL, en posició final de paraula, unes vegades neutralitza en [j], altres es manté. A) Es manté en la pronúncia amb el so [j] quan procedeix de —ll— llatina; A+LL: BALLARE > ball [báj]; CALLU > call [kɛ̃j]; E+LL: CAPITELLU > cabdell [kɛ̃ddɛ̃j]; CAPELLU > capell [kɛ̃pɛ̃j]; I+LL:²⁴ SINGELLU > senzill [sgɛ̃nzj]; RELISARE > relliscar, per metàtesi, > resquitllar, resquill [rɛ̃sg̟k̟íj]; O+LL: PULLU > poll [pój]; COLLU > coll [kój]; U+LL: RECOLLIGERE > recull [rɛ̃k̟ulj] LLULLUS > llull [lúj]. Obtenim el mateix resultat

²¹ BARNILS. Loc. cit. p. 73; MOLL. Els parlars baleàrics, p. 133.

²² J. VENY. Els parlars, p. 60.

²³ MOLL. "Estàtica i dinàmica del català a Mallorca", Loc. cit., p. 22.

²⁴ Quan es tracta de la vocal /i/, es manté el so [j] derivat de C'L a PERICULU, [períj]; però es perd a CUNICULU [k̟oní].

en totes les vocals: la -ll llatina quan queda en final de paraula manté el so [j].

B) Si procedeix d'altres grups, fora de -LL- (C'L, G'L, LY) passa a la pronúncia amb el so [i]:

BATACULARE > badallar, badall [bədál]

TREPALIARE > treballar, treball [trəbái]

VENTRICULU > ventrell [vəntregá]

ROBICULU > rovell [rəvəjí]

CUNICULU > conill [kəni]

FENUCULU > fonoll [fənojí]

GENUCULU > genoll [ʒənojí]

FOLIU > full [fúj]

OCULU > ull [új]

Ens hem detingut en un aspecte de les palatals a final de paraula com a tret de fonètica general, i aquest comportament que adduïm sembla que no té res de particular en el sineuer; però sí, perquè, quan formem derivats de les paraules abans esmentades, veurem que les que provenen de la -LL- llatina, mantenen el so [j] mentre modifica la vocal:

CAPPELLU > capellet [kəpəléj]

En canvi, quan és un dels altres grups de iot: C'L, G'L, LY, el so palatal es perd però també inflexiona la vocal següent: ullet, [uét]; fregallet, [fregəét]; ventallet, [vəntəét].

4. La consonant anti-hiàtica:²⁵ és freqüent l'aparició de la fricativa palatal [y] entre dues vocals en hiatus generalment la /a/ i la /e/. Les grafies antigues en són testimoni: Rejal, [rəjél]. Explicaríem aquesta inflexió pel fet d'haver-hi hagut l'element palatal. Malgrat que actualment hagi desaparegut de l'escriptura, el seu efecte ha perdurat, i de vegades, encara hi és: queia [kəjém]; dèiem [dəjém]; veia [vəjé].

ANTIGUITAT DEL FET

Pel caràcter d'assaig d'aquest treball, no pretenem arribar a conclusions definitives, únicament volem apuntar explicacions possibles exclusivament en aquells casos concrets en què l'escriptura pot transparentar la pronúncia, de les mutacions de les vocals anteriors.

Moltes dificultats ens ofereix l'intent de fixar límits cronològics al fenomen del vocalisme. L'estudi dels documents ens serveix només per acostar-nos-hi una mica més. Fins i tot si creguéssim, com s'ha dit altres vegades²⁶ que les diferents pronúncies dels pobles són un fet molt tardà, sempre s'hi escau fer la pregunta de quan varen començar a manifestar-se en els textos dels segles anteriors, aquestes diferències. Les variants fonètiques dels sons es noten a la parla, i no s'haurien de reflectir a la grafia, si aquesta fos sempre correcta; però quan s'analitzen els fets concrets,

no les teories, es pot comprovar que hi ha irregularitats, errades, ben comprensibles si tenim en compte que, per una part, la manca d'una normativa, i per l'altra, el seu desconeixement en algunes circumstàncies, les expliquen.

No tots els escrivans tenien la mateixa preparació, i d'això en donen prova els distints tipus de lletra i el nombre d'errors d'un i altre.

La primera documentació de l'Arxiu històric municipal és del 1315, però, pel mal estat actual del paper, entre 1315 i 1450 és difícil poder-la llegir. Per tenir més seguretat en la seva interpretació començam per les seccions de: Cúria Reial, Talles i Clavaria, a partir de la segona meitat del segle XV.

Els documents consultats són els següents; A) manuscrits:

- Llibres de comptes.
- Inventaris de béns.
- Correspondència.
- Llibres de sentències.
- Contractes d'arrendaments.
- Una glosa anònima.
- Poemes d'un sineuer.
- Factures.
- Llibretes de notes personals.
- Diari del metge Francesc M. Servera.²⁷

B) impresos:

-Premsa local; periòdics: "SINIUM", "SA DEFENSA", "MESTRE TOMEU CIRI".²⁸

-Mapes.

-Glosat d'En Francesc Alomar, corredor sineuer.

De l'anàlisi dels documents hem deduït: A) Quant al vocaliste tònic, ²⁹ la vocal a apareix transcrita per la e; per ordre cronològic en veurem uns exemples:

1606: QUEL, apareix a continuació del nom i llinatges, el malnom: Martí Venrell, quel, la grafia correcta "cal", a la pronúncia de Sineu [kél], "llibre d'encarregaments".

1615: GELL, malnom de Sineu, grafia correcta "gall", [gél] al "Llibre de Talles".

1691: JEUME, del nom de persona "Jaume" en trobam les següents variants: Jaume, Jauma, Jeume, Jeuma; al "Llibre de Baptismes".

1693: XENXIS, el cognom "Sanxis", variants Xanxis, Xenxis, actual malnom [ʒənʒís], al "Llibre d'estims".

1693: SON QUEL topònim local, pensam que la grafia que li correspon és "Son Cal", [sən kél], "Llibre d'encarregaments".

²⁷ F. Marià Servera, escriptor i metge, exercí la medicina al seu poble natal, Sineu, i escriví un diari; nat el 1827.

²⁸ "SINIUM", periòdic satíric bilingüe, 1905-1911; "MESTRE TOMEU CIRI", 1909-1910; "SA DEFENSA" 1910.

²⁹ Cf. VENY, *Els parlars*, op. cit., p. 24.

²⁵ Vegeu BADIA. Gram. hist. cat. loc. cit., p. 260.

²⁶ MOLL. El parlar de Mallorca, op. cit., p. 56.

Fig. núm. 1. Reproducció de la primera plana del "SINIUM".

1723: SEBASTIE, DEMIE per representà els noms "Sebastià", "Damià", fon. de Sineu [sɛbɛstiɛ]; [dɛmiɛ]. "Llibre de Baptismes".

1743: SON REYEL, REJEL, variants: Rajal, Rayal, Rey, Rajel, Rejal. Correspon al topònim "Son Real" i al cognom "Real", fon. [rɛɟɛl]. "Llibre de Talles comunes".

1808: HA PAGUET, "ha pagat", fon. [pɛɟɛt], del "Llibre d'albarans i Cens del Benefici".

1831: REBAXEDA LA CONTRIBUCIO, "rebaixada". [rɛbɛʃɛdɛ], del "Cens del Convent i Monges de Sineu".

1834: GUENXO, malnom "ganxo", fon. [gɛnʃɔ] "Llibre de comptes del metge Servera".

1841: JEY, malnom per "jai", [ʒɛi] del "Diari metge Servera". (DS)

1841: SON QUEL JEUMET, topònim local per "Son Cal Jaumet", fonètica: [sɔn kɛl ʒɛumɛt]; de (DS).

1843: REBAXET, per "rebaixat", fonètica [rɛbɛʃɛt], "Llibre de la Confraria de Pobres de Sineu".

1859: CAN QUEINES, topònim local per "Can Cai-nes", fon. [kɛiɲɛs]; (DS).

1910: DIERI per "diari", fon. [diɛri] pres d'una "cançó anònima de caire satíric".

Fig. núm. 2. Reproducció del periòdic "MESTRE TOMEU CIRI".

1910: RIELLA, per "rialla" fon: [riɛɟɛ], de "SA DEFENSA", núm. 2.

1920: CHEDE, per "xada", fon: [ʃɛdɛ]; factura del "llibre de comptes d'un fuster de Sineu de nom Joan Gelabert".

1925: PECHEDDES, per "petjades" fon: [pɛʃɛdɛs] de "Poemes d'un sineuer".³⁰

Hem fet aquesta selecció de topònims, noms propis de persona, cognoms i malnoms, en major part, en primer lloc perquè es troben fàcilment i, en segon lloc, perquè cada un d'ells es pot veure repetit amb freqüència.³¹ Dels exemples analitzats deduïm que la tendència de la A > E comença el segle XVII i es va generalitzant el XVIII, (perquè els exemples d'aquest segle són més abundants que els de l'anterior). Pensam, no en tenim seguretat absoluta però sí un centenar de testimonis gràfics que ens

³⁰ A partir del segle XVIII, pel fet de posar-se en execució el Decret de Nova Planta la castellanització afecta més a l'esfera administrativa, i per tal motiu se'n fa necessària la recerca de manuscrits de propietats particulars.

³¹ La grafia JEUME, al "Llibre de Baptismes" de 1723, hi està repetida 29 vegades.

en donen fiabilitat, que aquest fenomen fonètic es va consolidar a les darreries del segle XVII i començament del XVIII.

B) Quant al vocalisme àton³² el fet que a les Illes Balears A i E àtones es pronuncien [e] fa que els escriptors fluctuïn en la seva escriptura, i els escriptors de Sineu, no eren cap excepció. Davant el dubte, unes vegades l'escriuen amb la lletra E, i altres amb la A. Exemples de confusions n'hi ha ja al primer document que hem pogut llegir, del 1451: "ville", "talle", "mitge", "Marie". Però tenint en compte que aquestes confusions no són exclusives de Sineu, posarem esment especialment a la situació concreta en què la A formant síl·laba amb palatal sigui escrita E ja que aquesta és la qüestió medul·lar del vocalisme àton sineuer. Veurem la trajectòria de les grafies d'aquelles paraules que es repeteixen més sovint, (a totes hi trobam la vocal A transcrita E), i no és freqüent el cas invers.³³ Pertanyen a etapes diferents: des de la segona meitat del segle XV fins el dia d'avui; a la pronúncia actual de Sineu, totes presenten /e/ tancada; per ordre cronològic són les següents:

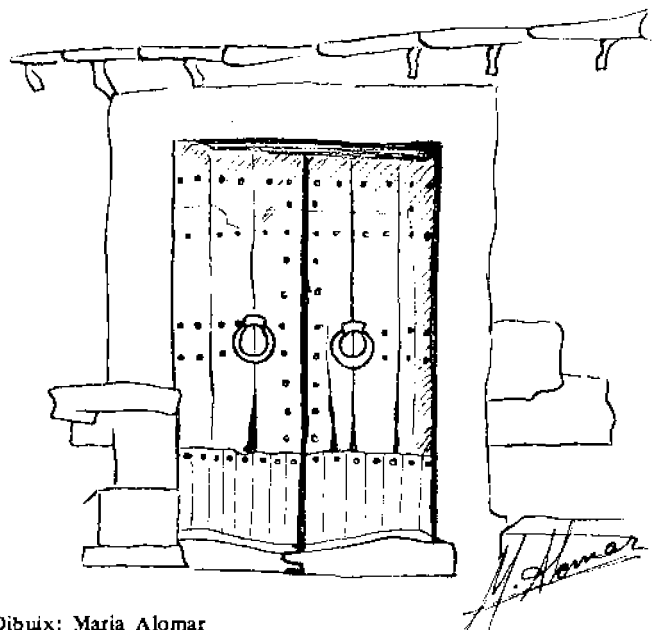
Segle XV: "Die, sie, age, vage, mitge, palle, mie".

Segle XVI: "tanque, barraque, roque, velle, vaque, Garcie, vulle, pague, vinye, aquelle, fälle."

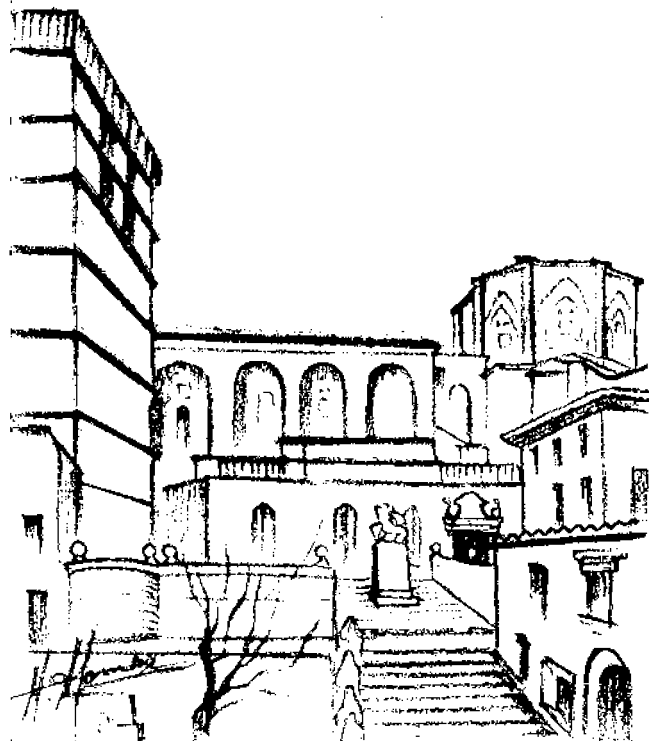
Segle XVII: "morelle, franque, atorgue, garrigue, valgue, negocie, petesque, entregue".

Segle XVIII: "Corretge, llogue, alouement, tingue, quantitat, telaye, peleye, fille, fabrique, rabaxe, volie, llevor, Lledó, marranxe, grogue, xuie."

Segle XIX: "quellades, perexie, moquedó, elle, aquebava, enquernada, siguc, puguc, osque, creie, música, llargue, cañe, capulle, senaye, totje,

Dibuix: Maria Alomar

Dibuix: Maria Alomar

esqueleta, coque, figue, Busquereta, piquerol, Marguelida, Bergue".³⁴

Segle XX: "alegrie, matexe, engrexe, tie, vergoñe, avie,³⁵ volie, guevelle, duye, llestimer, mique, roque, polítique, enjegue, busque, lletnada, altxe, lletge, lledrava, enveje, güie, atxe, agònique, dirigie, Afrique, ferie, injusticie, taque, medalle, rce, patrie".³⁶

El considerable predomini de la grafia E sobre la A, constantment, des dels primers documents analitzats (s. XV) fins als del segle actual, és un indicatiu clar que la inflexió de què parlem es dona almanco des del segle XV.

³² Cf. VENY. Els parlars, p. 27.

³³ No donam la llista exhaustiva de paraules perquè no ho creim necessari.

³⁴ Trets del Diari del metge F. Marià Servera.

³⁵ Els exemples són presos de la premsa local, d'una glosa anònima de 1910, de factures, de glosats, de cançons i poemes inèdits.

³⁶ Com a dada d'estadística, direm que de l'anàlisi gràfica del SINIUM se'n desprèn una proporció de 5 errors a cada plana. 45